

POSTANOWIENIE

Dnia 19 sierpnia 2010 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Antoni Górski (przewodniczący)

SSN Jan Górowski (sprawozdawca)

SSN Hubert Wrzeszcz

w sprawie z wniosku Stefana Ł.

przy uczestnictwie Reinharda M., Johannes M., Agencji Nieruchomości Rolnych w W., Powiatu O., Skarbu Państwa reprezentowanego przez Generalną Dyрекcję Dróg Krajowych i Autostrad

w W. i Nadleśnictwo K.

o uzupełnienie postanowień o stwierdzenie nabycia spadku,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 19 sierpnia 2010 r.,

skargi kasacyjnej wnioskodawcy

od postanowienia Sądu Okręgowego

z dnia 17 czerwca 2009 r.,

oddala skargę kasacyjną i zasądza od wnioskodawcy na rzecz Skarbu Państwa - Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad w W. oraz Nadleśnictwo K.; zastępowanego przez Prokuratorię Generalną Skarbu Państwa kwotę 120 (sto dwadzieścia) złotych tytułem kosztów postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Wnioskodawca Stefan Ł. wniósł o uzupełnienie postanowień o stwierdzeniu nabycia spadku po Auguście S., Marii S., Antoninie S., Otylii S. i Elżbiecie B., o orzeczenie w przedmiocie dziedziczenia gospodarstwa rolnego położonego w T.

Uczestnicy Rejnchard M. i Johannes M. poparli wniosek, a uczestnik Skarb Państwa wniósł o jego oddalenie, zarzucając, że w skład spadku po Otylii S. nie wchodziło gospodarstwo rolne położone w T., gdyż z mocy prawa stało się własnością państwową, na podstawie dekretu PKWN z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej (Dz.U. z 1945 r. Nr 3, poz. 13 ze zm.) oraz dekretu PKWN z dnia 12 grudnia 1944 r., o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa (Dz.U. Nr 15, poz. 82 ze zm.).

Postanowieniem z dnia 30 marca 2009 r. Sąd Rejonowy:

- I. uzupełnił postanowienie Sądu Rejonowego z dnia 26 września 1988 r., w ten sposób, że:
 - stwierdził, iż wchodzące w skład spadku po Auguście S., zmarłym dnia 3 stycznia 1939 r., w T., ostatnio zamieszkałym w T., gospodarstwo rolne, na podstawie ustawy nabyły siostry spadkodawcy: Maria S., Antonina S. i Otylia S., córki Józefa i Augusty po $\frac{1}{3}$ części;
 - stwierdził, iż wchodzące w skład spadku po Marii S., zmarłej dnia 26 marca 1939 r., w T., ostatnio zamieszkałej w T., gospodarstwo rolne, na podstawie ustawy nabyły siostry: Antonina S. i Otylia S., córki Józefa i Augusty po $\frac{1}{2}$ części;
 - stwierdził, iż wchodzące w skład spadku po Antoninie S. zmarłej dnia 12 marca 1976 r. w T., ostatnio zamieszkałej w T., prawa przysługujące spadkodawczyni w stosunku do gospodarstwa rolnego na podstawie ustawy, nabyła siostra Otylia S., córka Józefa i Augusty w całości;
- II. uzupełnił postanowienie Sądu Rejonowego z dnia 25 października 1982 r., sygn. akt I Ns 395/82, w ten sposób, że stwierdził, iż wchodzące w skład spadku po Otylii S. zmarłej dnia 9 września 1981 r., w O., ostatnio stale

zamieszkałej w O. prawa przysługujące spadkodawczyni w stosunku do gospodarstwa rolnego na podstawie ustawy nabył w całości Skarb Państwa;

III. w pozostałej części wniosek oddalił.

Ustalił, że postanowieniem z dnia 26 września 1988 r. sygn. akt I Ns 707/88 Sąd stwierdzając nabycie spadku po Augustcie S., Marii S. i Antoninie S. nie orzekł w przedmiocie dziedziczenia gospodarstwa rolnego. Postanowieniem z dnia 25 października 1982 r. sygn. akt I Ns 395/82 Sąd stwierdzając nabycie spadku po Otylii S. na podstawie testamentu na rzecz Elżbiety B. w całości nie orzekł w przedmiocie dziedziczenia gospodarstwa rolnego.

Sąd Rejonowy postanowieniem z dnia 26 marca 1987 r. sygn. akt I Ns 143/87, stwierdził, że spadek po Elżbiecie B. zmarłej dnia 16 stycznia 1985 r. w O., ostatnio zamieszkałej w O., na podstawie testamentu nabyli Reinhard M., Johannes M. i Stefan Ł., po $\frac{1}{3}$ części. W testamencie tym, jak i zapewnieniu spadkowym złożonym w tej sprawie nie wskazano, aby w skład spadku po Elżbiecie B. wchodziło gospodarstwo rolne.

Spadkodawcy: August S., Maria S., Antonina S. i Otylia S. przed wybuchem II Wojny Światowej byli właścicielami gospodarstwa rolnego w T. o powierzchni przekraczającej 130 ha. Otylia S. pracowała w gospodarstwie rolnym w T. do około 1960 r. i praca ta stanowiła w tym czasie jej główne źródło utrzymania. Otylia S. w chwili otwarcia spadku po Antoninie S. miała 86 lat.

Elżbieta B. nie była członkiem rolniczej spółdzielni produkcyjnej i nie miała kwalifikacji do prowadzenia gospodarstwa rolnego, gdyż nie ukończyła szkoły rolniczej, przysposobienia rolniczego i nie posiadała świadectwa ani dyplomu uzyskania tytułu kwalifikacyjnego w zawodach rolniczych, ani też nie posiadała stosownego zaświadczenia terenowego organu administracji państwowej o posiadaniu kwalifikacji do prowadzenia gospodarstwa rolnego. Elżbieta B. nie pracowała w indywidualnym gospodarstwie rolnym w chwili otwarcia spadku po Otylii S., a więc bezpośrednio przed dniem 9 września 1981 r. Nieruchomość, którą posiadała Elżbieta B. w miejscowości S. miała powierzchnię 0,29 ha. W chwili otwarcia spadku po Otylii S., tj. w dniu 9 września 1981 r. Elżbieta B. miała 78 lat,

otrzymywała emeryturę, mieszkała w O. i dodatkowo zajmowała się handlem na targowisku miejskim.

Wnioskodawca Andrzej Ł. wytoczył przed Sądem Okręgowym powództwo przeciwko Agencji Nieruchomości Rolnych o ustalenie, że działki o nr 134 i 135, położone w obrębie T., gmina S., są własnością powoda. W uzasadnieniu tego roszczenia wskazał, że wchodziły w skład gospodarstwa rolnego Augusta S., którego jest następcą prawnym. Sąd Okręgowy prawomocnym wyrokiem z dnia 22 maja 2007 r. powództwo to oddalił przyjmując, że powód nie wykazał aby jemu, bądź jego poprzednikom prawnym, przysługiwało uprawnienie do dziedziczenia gospodarstwa rolnego i brak jest postanowień stwierdzających nabycie przez nich spadku w zakresie gospodarstwa rolnego.

Sąd Rejonowy wskazał, że zgodnie z art. LI p.w.k.c. do spraw spadkowych stosuje się prawo obowiązujące w chwili śmierci spadkodawcy, o ile przepisy poniższe nie stanowią inaczej. Zasada ta jednak nie miała zastosowania, gdyż Trybunał Konstytucyjny wyrokiem z dnia 5 września 2007 r., P 21/06 orzekł, że art. LV, art. LVI i art. LVIII ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Przepisy wprowadzające kodeks cywilny, w zakresie, w jakim odnoszą się do spraw spadkowych, w których wydanie orzeczenia następuje od dnia 14 lutego 2001 r., czyli od dnia ogłoszenia wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 31 stycznia 2001 r. P 4/99 w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej są niezgodne z art. 2 oraz z art. 64 ust. 1 i 2 w zw. z art. 21 ust. 1 i art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (OTK- A 2007, nr 8, poz. 96).

Odwołując się do tych orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego przyjął, że do dziedziczenia gospodarstwa rolnego wchodzącego w skład spadku po Augustynie S. i Marii S., zmarłych w T. w 1939 r. mają zastosowanie przepisy niemieckiego kodeksu cywilnego z dnia 18 sierpnia 1896 r., który nie przewidywał szczególnych zasad dziedziczenia gospodarstw rolnych i dlatego gospodarstwo to zostało oddziedziczone na ogólnych zasadach przez spadkobierców ustawowych, a wydane orzeczenia na podstawie art. 677 § 3 k.p.c. podlegały uzupełnieniu.

Wyraził pogląd, że do dziedziczenia gospodarstwa rolnego, które miałyby wchodzić w skład spadku po Antoninie S. i Otylii S. powinny mieć zastosowanie

przepisy kodeksu cywilnego w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 26 października 1971 r. o zmianie ustawy kodeks cywilny (Dz.U. Nr 27, poz. 252). Odnosząc się do spornej kwestii, czy w skład spadku po Antoninie S. i po Otylii S. wchodziło gospodarstwo rolne wskazał, że sąd powinien orzec odrębnie o dziedziczeniu gospodarstwa rolnego także wtedy, gdy do spadku wchodzi „sytuacja prawna” uzasadniająca roszczenie o odzyskanie własności takiego gospodarstwa, a wnioskodawca występuje z roszczeniami o odzyskanie gospodarstwa spadkowego włączonego do PGR w T. w latach sześćdziesiątych XX wieku.

W tym stanie rzeczy uznał, że do dziedziczenia praw przysługujących Antoninie S., która nie pozostawiła testamentu, w stosunku do gospodarstwa rolnego miał zastosowanie art. 1062 § 1 k.c. odsyłający do unormowania zawartego w art. 1059 k.c. Wskazał, że Otylia S. w chwili otwarcia spadku po Antoninie S., tj. w dniu 12 marca 1976 r. była osobą trwale niezdolną do pracy, skoro miała wtedy 86 lat (§ 14 ust. 3 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 listopada 1964 r. w sprawie przenoszenia własności nieruchomości rolnych, znoszenia współwłasności takich nieruchomości oraz dziedziczenia gospodarstw rolnych, jedn. tekst: Dz.U. z 1972 r., Nr 31, poz. 215 ze zm.). Zwrócił jednak uwagę na to, że zgodnie z wówczas obowiązującym art. 1063 § 2 k.c. Skarb Państwa uważany był za spadkobiercę ustawowego gospodarstwa rolnego wtedy, gdy do dziedziczenia uprawnione były wyłącznie osoby, które w chwili otwarcia spadku były trwale niezdolne do pracy; w takim wypadku Skarb Państwa był zobowiązany do dokonania spłat na rzecz tych osób odpowiadających wartości ich udziałów w gospodarstwie spadkowym po odliczeniu długów związanych z prowadzeniem tego gospodarstwa. Niemniej jednak, przepis ten nie miał zastosowania jeżeli wchodził w rachubę wyjątek przewidziany w art. 1063 § 3 k.c. Na jego podstawie osoba trwale niezdolna do pracy dziedziczyła na podstawie ustawy prawo do gospodarstwa rolnego, jeżeli praca w tym gospodarstwie stanowiła główne źródło utrzymania i zostanie wykazane, że ma ona warunki do prowadzenia tego gospodarstwa przy pomocy małżonka lub osób bliskich posiadających kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa rolnego. Odwołując się do pracy Otylii S. w gospodarstwie w T. stanowiącej dla niej główne źródło utrzymania i do faktu, że ze względu na śmierć nie miała możliwości wykazania, iż miała warunki do

prowadzenia tego gospodarstwa w 1976 r. przy pomocy osób bliskich posiadających kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa, przyjął, że przesłanka ta miała miejsce, skoro uczestnicy nie wykazywali, aby takie warunki nie zachodziły. Z tego względu uznał, że prawa przysługujące Antoninie S. w stosunku do gospodarstwa rolnego zostały odziedziczone na podstawie art. 1062 § 1 k.c.

Do dziedziczenia praw przysługujących w stosunku do gospodarstwa Otylii S., która pozostawiła testament zastosował art. 1065 k.c. i na podstawie dokonanych ustaleń doszedł do wniosku, że Elżbieta B. nie odpowiadała przesłankom do dziedziczenia gospodarstwa na podstawie testamentu. Z tego względu na podstawie art. 1063 § 1 k.c. stwierdził, że prawo to przypadło Skarbowi Państwa jako spadkobiercy ustawowemu.

Apelację wnioskodawcy Sąd Okręgowy oddalił postanowieniem z dnia 17 czerwca 2009 r. Przyjął za własne ustalenia Sądu pierwszej instancji i podzielił jego argumentację prawną. Podkreślił, że spłata przysługująca na podstawie art. 1063 § 2 k.c. od Skarbu Państwa osobie trwale niezdolnej do pracy stanowi wierzytelność pieniężną, która wchodzi do spadku po niej i jest przedmiotem dziedziczenia na zasadach ogólnych, a art. 677 k.p.c. nie pozwala na określenie w sentencji postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, w części dotyczącej gospodarstwa rolnego osób, którym powyższa wierzytelność przysługuje. Wyraził pogląd, że trafnie w zaskarżonym postanowieniu orzeczono o prawach do gospodarstwa rolnego (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 października 1966 r., III CR 242/66, OSNC 1967, nr 7-8, poz. 131), gdyż interes prawny wnioskodawcy, uzasadniający jego wniosek o uzupełnienie postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po Antoninie S. i po Otylii S. związany jest z roszczeniami o ustalenie własności nieruchomości wchodzącej w skład gospodarstwa rolnego. Podkreślił, że Elżbieta B. nabyłaby prawa do gospodarstwa rolnego, gdyby w dniu 6 kwietnia 1982 r. pracowała w indywidualnym gospodarstwie rolnym, była członkiem rolniczej spółdzielni produkcyjnej do której wniosła wkład gruntowy i pracowała w gospodarstwie rolnym tej spółdzielni albo miała kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa rolnego i oświadczyła w sądzie lub państwowym biurze notarialnym gotowość podjęcia pracy w gospodarstwie rolnym lub gotowość przystąpienia do

rolniczej spółdzielni produkcyjnej i podjęcia pracy w gospodarstwie rolnym tej spółdzielni.

Zauważył, że oświadczenie o gotowości podjęcia pracy w gospodarstwie rolnym (art. 1065 w zw. z art. 216 § 1 pkt 5 k.c.) było ograniczone sześciomiesięcznym terminem liczonym od dnia, w którym spadkobierca dowiedział się o powołaniu go do spadku (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 6 lipca 1978 r., III CZP 41/78, OSNC 1978, nr 4 12, poz. 227) oraz, że trwała niezdolność do pracy nie stanowiła przesłanki do dziedziczenia gospodarstwa rolnego na podstawie testamentu (art. 216 § 1 pkt 4 k.c.).

Sąd Okręgowy wyraźnie stwierdził, że brak dowodów na to, aby w dacie śmierci Otylii S., tj. w dniu 9 września 1981 r. Elżbieta B. wykonywała stale pracę w gospodarstwie rolnym, wykonując typowe czynności rolnika. Podkreślił, że miała wtedy 78 lat, otrzymywała emeryturę, mieszkała w O. i zajmowała się handlem na targowisku miejskim.

Wnioskodawca w skardze kasacyjnej dotyczącej orzeczenia o dziedziczeniu po Antoninie S. wniósł o uchylenie postanowienia Sądu Okręgowego w zaskarżonej części i przekazanie sprawy w tym zakresie do ponownego rozpoznania, bądź wydanie orzeczenia reformatoryjnego przez uzupełnienie postanowienia Sądu Rejonowego z dnia 25 października 1982 r. przez stwierdzenie, że przysługujące na podstawie ustawy Otylii S. prawa do dziedziczenia po Antoninie S. gospodarstwa rolnego z uwagi na niezdolność do pracy tej spadkobierczyni nabył na podstawie ustawy Skarb Państwa w całości. Skargę wnioskodawca oparł na obu podstawach tj. na naruszeniu art. 1063 § 2 k.c. i art. 677 k.p.c. – obowiązujących w dniu 12 marca 1976 r., czyli w chwili otwarcia spadku po Antoninie S.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Wobec ograniczonego zakresu zaskarżenia orzeczenia, kontrola kasacyjna mogła obejmować tylko postanowienie dotyczące uzupełnienia postanowienia spadkowego dotyczącego spadku po Antoninie S. Poza tym trzeba zauważyć, że skarga kasacyjna nie służy do usunięcia wszystkich wadliwych zaskarżonych orzeczeń, bo Sąd Najwyższy z urzędu bierze pod rozwagę tylko nieważność postępowania (art. 398¹³ § 1 k.p.c.). Z tego względu, aby środek ten mógł odnieść

zamierzony przez skarżącego skutek, to gdy nie zachodzą kardynalne błędy określone w art. 379 k.p.c., wskazane w podstawach naruszenia powołanych przepisów muszą być trafne. Innymi słowy, uzasadnienie zarzutów kasacyjnych powinno być zasadne, gdyż Sąd Najwyższy nie jest kompetentny do konstruowania z urzędu takiego ich motywowania. Naruszenie art. 677 k.p.c. nie zostało do końca w ten sposób sformułowane, gdyż skarżący nie powołał w skardze art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 24 sierpnia 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo o notariacie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 181, poz. 1287), który stanowi podstawę do zastosowania w sprawie art. 677 § 3 k.p.c. w brzmieniu z chwili otwarcia spadku po Antoninie S.

Postanowienie z dnia 25 października 1982 r. sygn. akt I Ns 395/82, jak i jego uzupełnienie nie dotyczy spadku po Antoninie S., lecz spadku po Otylii S., a to orzeczenie nie zostało zaskarżone. Zakres zaskarżenia został bowiem wyraźnie ograniczony do spadku po Antoninie S. i wniosek kasacyjny dotyczy uchylenia zaskarżonego orzeczenia tylko w tej części. W tej sytuacji, wyjście poza żądany zakres uchylenia we wniosku reformatoryjnym nie mogło być skuteczne. Sąd Najwyższy może zmienić orzeczenie tylko w zakresie żądanego w skardze kasacyjnej przez stronę uchylenia zaskarżonego postanowienia, czy wyroku (art. 398¹⁶ k.p.c.).

Poza tym w sentencji postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku sąd wymienia spadkodawcę, podając jego imię i nazwisko (kobiety także nazwisko rodowe), ostatnie miejsce zamieszkania oraz miejsce i datę jego zgonu, spadkobierców, tytuł powołania oraz w odniesieniu do każdego z nich wysokość udziałów. Jeżeli spadkobierca jest jeden, to należy wskazać, że nabył spadek w całości. Orzeczenie Sądu Rejonowego, od którego zaskarżonym orzeczeniem została oddalona apelacja odpowiada tym wymaganiom.

W postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku, wbrew zarzutowi skarżącego, nie wymienia się osób mających roszczenia w stosunku do spadkobierców związane z prawami majątkowymi należącymi do spadku (por. np. orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 25 maja 1948 r., CI 295/48, PiP 1948, nr 9-10, s. 151 i z dnia 18 lutego 1994 r., III CRN 138/92, nie publ. oraz z dnia 19

kwietnia 2002 r., III CKN 543/01, LEX nr 55493). Na podstawie art. 1063 § 2 k.c. (według stanu prawnego z dnia 12 marca 1976 r.) nabywał na podstawie ustawy gospodarstwo rolne Skarb Państwa, a osoby w chwili otwarcia spadku trwale niezdolne do pracy nabywały z mocy prawa nie gospodarstwo rolne, a tylko uprawnienie do spłat i z tego względu brak podstaw do ich ujawnienia w sentencji postanowienia spadkowego. Spłata przysługująca osobie trwale niezdolnej do pracy stanowiła wierzytelność pieniężną, która wchodziła do spadku po niej i jest przedmiotem dziedziczenia na zasadach ogólnych. W razie nieuiszczenia jej w całości lub części na rzecz osoby trwale niezdolnej do pracy, jej spadkobiercy mogą dochodzić od Skarbu Państwa niezapłaconych kwot (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 lutego 1968 r., II CR 1/68, OSNC 1968, nr 10, poz. 175).

Przyjęta wykładnia ma oparcie także w charakterze dokonanych uzupełnień postanowień spadkowych. Jak wynika z ich treści, nie przesądzają one kwestii, czy w skład spadku po Antoninie S. oraz Otylii S. wchodziło gospodarstwo rolne, lecz wskazują jedynie na roszczenie do jego uzyskania (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 1968 r., III CZP 100/67, OSNCP 1968, nr 8-9, poz. 134 i z dnia 20 października 1966, III CR 242/66, OSNCP 1967, nr 7-8, poz. 131). Gdyby takie roszczenie takie w odrębnym postępowaniu zostało uwzględnione, to zapadły w nim prawomocny wyrok stanowiłby dopiero podstawę do dochodzenia od dziedziczącego po Otylii S. na podstawie art. 1063 § 2 k.c. gospodarstwo rolne Skarbu Państwa odpowiednich spłat. Sąd w postępowaniu spadkowym wiążąco nie zajmuje się składem majątku spadkowego i dlatego ustalenia dokonane w nim co do przynależności danego składnika majątkowego do spadku (zarówno pozytywne jak i negatywne) nie są wiążące w innych postępowaniach (por. odpowiednio np. uchwały Sądu Najwyższego z dnia 6 lutego 1969 r., III CZP 132/68, OSNC 1969, nr 7-8, poz. 131, z dnia 9 lutego 1967 r., III CZP 55/84, OSNCP 1985, nr 5-6, poz. 66 i postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 1998 r., II CKN 52/98, LEX 519304).

Nietrafna okazała się także podstawa naruszenia prawa materialnego. Przede wszystkim ponieść należy, że spadek odnośnie praw do gospodarstwa rolnego po Antoninoie S. nabył zaskarżonym postanowieniem nie Skarb Państwa lecz Otylia S. Ustalenie, że w chwili otwarcia tego spadku spadkobierczyni ta była

trwale niezdolna do pracy, nie mogło przesądzić jeszcze o konieczności zastosowania art. 1063 § 2 k.c., gdyż według obowiązującego wtedy stanu prawnego, osoba taka dochodziła do dziedziczenia z mocy ustawy gospodarstwa rolnego na podstawie art. 1062 § 1 k.c. w zw. z art. 1063 § 3 k.c. Jak wynika z powyższych uwag, Sąd Okręgowy do dziedziczenia Otylii S., co do praw do dziedziczenia gospodarstwa wchodzących w skład spadku po Antoninie S. zastosował właśnie te przepisy, gdyż przyjął za własną podstawę faktyczną orzeczenia Sądu pierwszej instancji i podzielił jego argumentację prawną. W tym stanie rzeczy aby skutecznie zarzucić niezastosowanie art. 1063 § 2 k.p.c., należałoby podnieść i wykazać nietrafne zastosowanie art. 1063 § 3 k.c. w zw. z art. 1062 § 1 k.c. Skarżący, nie tylko nie wskazał jako naruszonych tych przepisów, ale w skardze kasacyjnej nie podniósł, że nie było przesłanek do ich zastosowania.

Z tych względów Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji (art. 398¹⁴ k.p.c.).